

PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA

xalqaro ilmiy-metodik jurnal

5(7)
2023

ISSN 2181-3787
E-ISSN 2181-3795

“PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA”
xalqaro ilmiy-metodik jurnal

«ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ»
международный научно-методический журнал

“PEDAGOGICAL ACMEOLOGY”
international scientific-methodical journal

№5(7) 2023

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi OAK Rayosatining 2023-yil 5-maydagi 337-qarori bilan **07.00.00 - tarix, 13.00.00 - pedagogika, 19.00.00 - psixologiya** fanlari bo‘yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo‘lgan zaruruiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnal haqida
Jurnalga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti administratsiyasi huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan ommaviy axborot vositasi davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risida 1672 raqamli guvohnoma berilgan.

"Pedagogik akmeologiya" xalqaro ilmiy-metodik jurnali

"Pedagogik akmeologiya" xalqaro ilmiy-metodik jurnaliga taqdim etilgan ilmiy maqolalarga qo'yiladigan asosiy talablar falsafa doktori (PhD), fan doktori (DSc) dissertatsiyalarining asosiy ilmiy natijalarini xalqaro standartlar va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Oliy attestatsiya komissiyasi to'g'risidagi Nizom" talablari, shu jumladan elektron ilmiy-texnik jurnallarga qo'yiladigan talablar tizimi hisoblanadi.

«Педагогическая акмеология» международный научно-методический журнал

Основные требования к научным статьям, представляемым в международном научно-методическом журнале «Педагогическая акмеология» являются научные труды, рекомендованные для публикации основных научных результатов докторских (PhD), (DSc) диссертаций в соответствии с международными стандартами и «Положением о Высшей аттестационной комиссии» при Кабинете Министров Республики Узбекистан, в частности требования к электронным научно-техническим журналам.

About the magazine

"Pedagogical akmeology" international scientific-methodical journal

The main requirements for scientific articles submitted to the international scientific-methodical journal "Pedagogical akmeology" are scientific publications recommended for the publication of the main scientific results of doctoral (PhD), (DSc) dissertations in accordance with international standards and the "Regulation on the Higher Attestation Commission" Under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, including from templates in the system of requirements for electronic scientific and technical journals.

Muassislar: “Sadridin Salim Buxoriy” MCHJ “Durdona” nashriyoti,
Buxoro davlat pedagogika instituti

Tahririyat manzili: O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko‘chasi, 11-uy

Web-sayt: www.paresearchjournal.uz

Bosh muharrir:

Hamroyev Alijon Ro‘ziqulovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Bosh muharrir o‘rinbosari:

Husenova Aziza Sharipovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Mas‘ul kotib:

Bafayev Muhiddin Muhammadovich, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

TAHRIR HAY‘ATI:

Muqimov Komil Muqimovich, O‘zR FA akademigi, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abdullayeva Barno Sayfiddinovna, pedagogika fanlari doktori, professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G‘arbiy Universitet, Bolgariya)

Madzigon Vasiliy Nikolayevich, akademik, pedagogika fanlari doktori, professor (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Kiyev)

Maksimenko Sergey Dmitriyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Kiyev)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Kozubsov Igor Nikolayevich, pedagogika fanlari doktori, dotsent (Kiyev, Ukraina)

Mustafa Said Arslon, filologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)

Tadjixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

To‘xsanov Qahramon Rahimboyevich, filologiya fanlari doktori, dotsent

Muhitdinova Xadicha Sobirovna, pedagogika fanlari doktori, professor

Niyozmetova Roza Hasanovna, pedagogika fanlari doktori, professor

Sobirova Maxbuba Yusupdjanovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

O‘rayeva Darmonoy Saidaxmedovna, filologiya fanlari doktori, professor

Rasulov To‘lqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Axmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To‘rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo‘taboyev Muhammadjon To‘ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ibragimova Gulsanam Nematovna, pedagogika fanlari doktori, dotsent

Kadirov Xayot Sharipovich, pedagogika fanlari doktori, dotsent

Jalilova Saboxat Xalilovna, psixologiya fanlari nomzodi, dotsent

Atabayeva Nargis Batirovna, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Muxtorov Erkin Mustafoyevich, psixologiya fanlari nomzodi, dotsent

Jumaniyozova Muhabbat Husenovna, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Farmonova Shabon Muhammadovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD)

Qo‘ldoshev Rustambek Avezmurodovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), dotsent

MUNDARIJA

07.00.00 - TARIX 6

Baxtiyor Nazarboyevich Rizayev. Qurdoba shahri shakllanishi jarayonida migratsiya omilining ta'siri.....	6
Ergashev Jahongir Yunus o'g'li. Sharqiy turk xoqonligining tanazzuli va uning qayta rivojlanish jarayonlari xususida	10
Shodiyeva Shahlo Soliyevna. Buxoro xonligi (amirligi)da taxt va vorislik masalalariga doir ayrim mulohazalar.....	13

13.00.00 - PEDAGOGIKA FANLARI 18

Sobirova Maxbuba Yusupdjanovna, Toshnazarova Aziza Xoshimjanovna. Til to'garagi mashg'ulotlari mazmuni va uning ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyati.....	18
Yusupova Shohidaxon Jaloliddinovna, Odilova Hamida Ulug'bek qizi. Maqsud Shayxzoda ijodida tabiat tasviri va unda o'quvchi ruhiyatining ifodalanishi.....	24
Xasanov Ilyos To'ychiyevich. Kurash mashg'ulotlari jarayonlarida talaba yoshlar (o'g'il bolalar)ning o'zlashtirish ko'rsatkichlari dinamikasi.....	29
Kamolov Ixtiyor Ramazonovich. Astronomiya darslarida quyoshning energetik quvvatini kundalik turmush bilan bog'lab o'qitish metodikasi.....	36
Abdullayeva Feruza Nurilloevna. Sinergetik yondashuv asosida o'qish savodxonligi darslarida badiiy asarlarni o'rgatishda fanga oid kompetensiyalarni rivojlantirish	42
Saidova Muhabbat Shukrullayevna. Yangi avlod ona tili darsliklaridan samarali foydalanishning didaktik yechimlari.....	46
Xo'jayev Alijon Atabekovich. Oliy ta'lim muassasalarida ta'limiy natijalarga erishishga qaratilgan harakatlarni prognozlash mexanizmlari	51
To'rayev Rasul Nortoijiyevich. Interfaol metodlar asosida integrallarning kimyoga tatbiqlarini o'rganish.....	56
Olimov Temir Hasanovich. Ilmiy tadqiqot ishi bilan shug'ullanuvchilarda tadqiqotning konsepsiyasi, maqsadi va vazifalarini shakllantirish ko'nikmalarini hosil qilish	64
Кучимов Маъруф Кучимович. Повышение конкурентоспособности выпускников вузов на региональном рынке труда.....	70
Abdullayeva Maryambibi Djumaniyazovna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijtimoiy-huquqiy me'yorlar bilan tanishtirish	75
Azimov Sanjar Samadovich. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining badiiy va ijodiy faoliyatida estetik ehtiyojlarni shakllantirish metodikasi.....	81
Kuchkarov Bahodir Tashmurodovich. Harbiy ta'lim muassasalari kursantlarida umummadaniy kompetentlik tuzilmasi va uni rivojlantirish texnologiyasi.....	84
Toshev Salimjon Nurboboyevich. Fizika fanining o'qitishda talabalarning evristik faolligini oshirishning usullari	89
Nuriddin Olimjonovich Qirg'izov. Loyihaviy ta'lim vositasida ona tili darslarida ta'lim subyektlari faoliyatini modellashtirish yo'llari	95
Xudoyberdiyev Eliboy Norboyevich, Hamroyeva Sevara Nasriddinovna. Yulduzlar evolyutsiyasini kvant tasavvurlar nazariyasi asosida o'qitish uslubi.....	100
Kadirov Rashid Xamidovich. Jismoniy tarbiya jarayonida diagnostik usullar amaliyoti.....	103
X.Y.Mirzakarimov. Akademik litseylarda yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimini takomillashtirishga zamonaviy yondashuv (harbiy akademik litseylar misolida).....	107
Raximova Gulora. Shaxobiddin Suxravidiy axloqiy qarashlarida vatanga muhabbat tushunchasi talqini.....	112
Xudayberganov G'ayrat Quranboyevich. Boshlang'ich sinflarda kreativ fikrlashga doir fanlararo absessial va ordinal bog'lab masalalar yechish.....	115

Olimov Laziz Yarashovich
Buxoro davlat universiteti
Psixologiya va sotsiologiya
kafedrası dotsenti,
psixologiya fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD)

SUD-PSIXOLOG EKSPERTI KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNIING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada sud psixolog eksperti faoliyatida kompetentlik omillarining namoyon etilishi va rivojlanishini tadqiq etish hamda uning o'ziga xos ijtimoiy-psixologik omillarini takomillashtirish haqida fikr yuritilib, sud psixolog eksperti ijtimoiy-psixologik kompetentligini rivojlantiruvchi ijtimoiy-psixologik omillar, komponentlarini aniqlash, sud psixolog ekspertidagi kommunikativ, emotsional va shaxslilik komponentlarining namoyon bo'lishi va rivojlanishini tadqiq qilish; sud psixolog ekspertlarining sotsial-psixologik kompetentligini rivojlantirishda ularning sud-huquq tizimi bilan bog'liqligi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: sud psixolog eksperti, ijtimoiy-psixologik kompetentligi, sud psixologik ekspertizasi, kasbiy kompetentlik, kompetentlik, emotsional intellekt, kasbiy faoliyat.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОВЫШЕНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ СУДЕБНОГО ПСИХОЛОГА-ЭКСПЕРТА

Аннотация: В данной статье рассматривается исследование проявления и развития факторов компетентности в деятельности судебного психолога и совершенствование ее конкретных социально-психологических факторов, выявление компонентов, исследование проявления и развития коммуникативных, эмоциональных и личностных компоненты судебного психолога; в развитии социально-психологической компетентности судебных психологов раскрывается их связь с правовой системой.

Ключевые слова: судебный психолог-эксперт, социально-психологическая компетентность, судебно-психологическая экспертиза, профессиональная компетентность, компетентность, личность эксперта, эмоциональный интеллект, профессиональная деятельность.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF IMPROVING THE COMPETENCE OF A FORENSIC PSYCHOLOGIST EXPERT

Abstract: This article discusses the study of the manifestation and development of factors of competence in the activities of a forensic psychologist and the improvement of its specific socio-psychological factors, the identification of components, the study of the manifestation and development of communicative, emotional and personal components of a forensic psychologist; in the development of socio-psychological competence of forensic psychologists, their connection with the legal system is revealed.

Key words: forensic psychologist-expert, socio-psychological competence, forensic psychological examination, professional competence, competence, personality of an expert, emotional intelligence, professional activity.

Kirish. Sud doimiy ham real voqelikni adekvat aks ettiruvchi u yoki bu shaxslar tomonidan yetkaziladigan ish uchun muhim bo'lgan faktlar haqida ma'lumotlarga to'liq ega bo'la olmaydi. Bu esa turli sabablar va odatda sub'ektiv sabablar bilan izohlanadi (masalan, qabul qilish sharoitlarning xususiyatlari va sub'ektning shaxsiy fazilatlarini, umuman xulq-atvor vaziyatining

psixologik spesifikasi bilan). Ushbu sabablarni aniqlash obyektiv haqiqatga erishish uchun o'ta muhimdir. Bundan tashqari, bir qator psixologik omillar mavjud bo'lib, ularni bilish sudning ish ko'rish predmetiga to'g'ri huquqiy baho berish uchun zarurdir. Va bunday holatlarni aniqlash uchun psixologiya sohasida maxsus bilimlarga ega bo'lish talab qilinadi. Odatda bunday bilimlarga psixologik ekspertizani o'tkazadigan mutaxassislar ega bo'ladilar.

Agar psixik sog'lom inson avval kelishib, keyinchalik sudda o'z harakatlarini boshqara olmaganligini (ongli tarzda amalga oshirmaganligi) va ularning mazmunini tushunmaganligini ta'kidlab tursa, chunki bunga qattiq ruhiy iztirob sabab bo'lgan va u hammasini oqilona o'ylab chiqmagan bo'lsa – bu vaziyatda nima qilish kerak? kabi savollarni yechimini topish o'ta muhim masalalardan biri hisoblanadi va bu borada bir necha yillik tajribaga ega bo'lgan sud psixolog ekspert(lar)i holatga adekvat baho bera olishadi.

Bunday arzni e'tiborsiz qoldirish mumkinmi yoki sud uni tekshirish chiqishga majburmi? "Ha", – degan taqdirda ham, – qanday dalillar eng samarali bo'lishi mumkin? Aynan ana shu yerda maxsus psixologik bilimlar sud ekspertizasining jarayon shaklida bo'lishi zarurdir.

Psixologik tadqiqotning umumiy usullariga asosan: eksperiment, psixodiagnostika, taxmin qilish, modullashtirish, ta'sir o'tkazish usullarini kiritish mumkin. O'z navbatida, umumiy usullarning har bittasi maxsus usullar majmuidan iborat bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologiya rivojlanishining zamonaviy ko'rinishlaridan biri bu - sud psixologik ekspertizaning katta imkoniyatlarga ega bo'layotganligi hisoblanadi. Albatta, bu imkoniyatlar chegarasiz degani emas. Bu borada O'zbekistonda yechilmagan muammolar hali juda ham ko'p. Masalan, ayrim ishlarda psixologik sababni aniqlash imkoniyati yetarli emas, ammo shaxsning asosiy sabab chiziqlari ierarxiasini va mazmunini aniqlash real holatdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Jahon va respublikamizdagi psixologiya maktablarida inson omilini tahlil qilish, ularni har tomonlama rivojlantirishda turli xil psixologik usullardan foydalanishga alohida e'tibor qaratilib kelinmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, xorijiy va mahalliy adabiyotlarda «Kompetentlik» tushunchasini ta'riflashda yagona yondashuv mavjud emas. Kompetentlik so'zining ma'nosi lotinchadan olingan bo'lib, «competo» «erishayapman, munosibman» degan ma'nolarni anglatadi, hamda ma'lum faoliyat turidan xabardorligini bilishini bildiradi. «Kompetensiya» bu – inson faoliyatiga namoyon bo'ladigan, yetarli darajada boxabar faoliyat yoki sohada insonning amaliy jihatdan qodirligi, shuningdek, kasbiy faoliyatning ma'lum bir tizim bo'yicha shakllanganligini belgilovchi xususiyat hisoblanadi. Shunga qaramay, aksariyat mualliflar tomonidan kompetentlik faoliyat yoki harakatning samarali ishlashi bilan bog'lanadi.

Nazariy manbaalarning tahliliga ko'ra qo'riqlash xizmati xodimlarining «kompetensiya» va «kompetentligi» bo'yicha aniq talqin juda kam ushraydi. Bu esa ushbu atamani zamonaviy psixologik mazmundagi muammolarni o'rganishda dolzarb ekanligini ko'rsatadi.

«Kompetentlik» tushunshasi dastlab kognitiv psixologiya sohasi vakillari tomonidan qo'llanila boshlagan. Ushbu tushunsha shaxsning o'zini-o'zi anglashi, o'z-o'zini hurmat qilishini belgilovchi omil bo'lib hisoblanadi va shaxsning umumiy xususiyatlari hamda uning kasbiy faoliyati xususiyatlaridan ko'ra ko'proq bog'liqligini bildiradi.

Shunday qilib, kompetentlik insonning yuksak xislatlaridan biri bo'lib, uning shakllanishi zamonaviy ta'lim-tarbiyaning asosi hisoblanadi.

Ijtimoiy-psixologik kompetentlikni shakllanish shart-sharoitlari va uni kasbiy faoliyat samaradorligiga ta'siri masalalari A.K.Markova, N.A.Kuzmina, L.A.Petrovski, A.A.Bodalev, Ye.SMixaylova., P.A.Shavir tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Shuningdek, Yevropalik olim Dj.Raven ijtimoiy-psixologik kompetentlikni «ijtimoiy donishmandlik» deb ta'riflaydi.

V.N.Kunitsina sotsial-kompetentlik tuzilishini quyidagicha belgilaydi:

1. Verbal kompetentlik;
2. Kommunikativ kompetentlik;
3. Ijtimoiy-professional kompetentlik;
4. Ijtimoiy-psixologik kompetentlik;
5. Ego-kompetentlik.

Bugungi kunda mazkur muallifning Koskom-1, Koskom-2 metodikalari keng ko'lamda amaliyotda qo'llanilmoqda. Chunki, mazkur metodika imkoniyatlari aynan xodimlardagi ijtimoiy-psixologik omillarni ochib berishga xizmat qiladi.

Hozirgi paytda O'zbekistonda ko'pgina tadqiqotshilar *V.N.Kunitsina* tomonidan ishlab chiqilgan Koskom-1, Koskom-2 metodikalari juda ko'plab tadqiqot ishlarida qo'llab, turli soha vakillarining ijtimoiy-psixologik kompetentligini tadqiq qilib kelishmoqda. Qolaversa, ushbu metodika imkoniyatlari aynan xodimlardagi ijtimoiy-psixologik omillarni ham oshib berishga xizmat qiladi.

Jumladan, psixologiya fanlari doktori *Sh.H.Abdullayeva* ham o'z tadqiqotlarida ushbu metodikani qo'llab, pedagogning kompetentligi masalalariga, *D.A.Sobirova* tibbiyot xodimlarining, *F.F.Ganjiyev* maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining ijtimoiy-psixologik, *Sh.Sh.Rustamov* amaliyotshi psixologlarning kasbiy kompetentligini, *L.Y.Olimov* sud-psixolog ekspertining ijtimoiy-psixologik kompetentligini aniqlashda qo'llashgan.

Umuman, kompetentlik muammosi va uning ijtimoiy-psixologik tamoyillari respublikamiz olimlari tomonidan ham o'rganilganligini e'tirof etish o'rinli. Bunda muloqot, pedagogik jamoadagi o'zaro munosabatlar, muloqot madaniyati masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Xususan, respublikamiz psixologlaridan *Sh.H.Abdullayeva*, *M.G.Davletshin*, *D.G.Muxamedova*, *Z.T.Nishonova*, *E.G'.G'oziyev*, *B.R.Qodirov*, *F.B.Shoumarov* rahbarligida olib borilgan tadqiqotlarda shaxsning muloqotmandlik, muomalaning turli faoliyatlarni boshqarishdagi roli, turli soha vakillarining ijtimoiy-psixologik va kasbiy kompetentligini yoritishga qaratilgan tadqiqotlarini alohida qayd etish mumkin.

Sh.R.Baratov rahbarligida olib borilgan tadqiqotlarda turli tashkilotlarda psixologik xizmatni tashkil etish orqali xodimlarning kasbiy, kommunikativ va ijtimoiy-psixologik kompetentligini rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratiladi.

Sh.H.Abdullayeva esa o'zining ilmiy izlanishlarida pedagog professional kompetentligini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini tadqiq etgan. Xususan, mazkur dissertatsion tadqiqotda pedagogning professional kompetentligini belgilab beruvshi predmetli faoliyatlilik, shaxslilik, ijtimoiy-kommunikativlik komponentlarining o'ziga xos tarzda namoyon bo'lishi aniqlanib, pedagogda professional kompetentlikning shakllanishi tolerantlik, muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasi, «Men-pedagog» konsepsiyasining professional jihatdan aniqligi, pedagogdagi sintezlovshi refleksiyaga qobiliyatlilik, faoliyatni loyihalash va amalga oshirishga qobiliyatlilik kabi ijtimoiy-psixologik xususiyatlarga bog'liqligi asoslab berilgan. Aynan, pedagogning professional kompetentligi negizida ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikning mohiyatini oshib berilganligi, uni shakllantirish mexanizmlari tizimlashtirilganligi pedagogik faoliyatdagi kompetentlik muammosiga o'ziga xos yondashuvni shakllantirgan.

D.G.Muxamedova tomonidan menejerlar va pedagoglarning innovatsion faoliyatga tayyorligining ijtimoiy-psixologik komponentlari asoslab berilgan. Muallif tomonidan ta'lim menejerida innovatsion faoliyatga salbiy ta'sir etuvshi ijtimoiy-psixologik to'siqlarni aniqlash so'rovnomasining modifikatsiyalashtirilgan shakli ishlab shiqilgan hamda amaliyotga tadbiiq etilgan.

F.F.Ganjiyev maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari ijtimoiy-psixologik kompetentligini o'rganish davomida tarbiyachilar ijtimoiy-psixologik kompetentligida kommunikativ qobiliyatlari ular faoliyat moslashuvchanligining asosiy omili sifatida namoyon bo'lishi muloqotdagi hamkorlik pozitsiyasini shakllanishi ularda frustratsiyani yengishga yo'nalganlikni hissiy-bilish jihatiga ustuvorlik berilishi sababli kasbiy nizolarni oldini olish ko'nikmasini tarkib toptirishning muhim jihati ekanligini, «tarbiyachi – ota-ona», «tarbiyachi – tarbiyachi» munosabatlaridagi o'zini-o'zi anglash mexanizmining ta'siri natijasida konstruktiv (ijobiy natijali) muloqot o'rnatish uchun muvaffaqiyatga erishish motivining hissiy-baholovchi xususiyatini kuchaytirish zarurligi sababli sotsial-perseptiv kompetentlikni rivojlantirish mumkinligini, tarbiyachilar emotsional barqarorligi va xavotirlanish darajasi pasayishi orasida teskari proporsional bog'liqlik mavjudligiga ko'ra ularda ijtimoiy vaziyatga yo'nalganlik,

insonlarni tushunishga to'g'ri yondashish zaruratini yuzaga keltirishi sababli ijtimoiy-psixologik kompetentlikni rivojlantirishga ijobiy ta'sir etish mumkinligini, tarbiyachilarning shaxslararo muloqotida vaziyatni to'g'ri idrok qilish jarayoniga sezgirlikni singdirish muhimligi sababli ulardagi muloqotga yo'nalganlik, kirishimlilik, hamfikrlilik va qo'llab-quvvatlash hissini rivojlanishiga ta'sir etishiga ko'ra, ijtimoiy-psixologik kompetentlikni shakllantirish zarurati asoslab bergan.

D.A.Sobirova tibbiyot xodimlari faoliyatida sotsial-psixologik kompetentlik omillarining namoyon etilishi va rivojlanishini tadqiq qilib, tibbiyot xodimlarining sotsial-psixologik kompetentligiga ta'sir etuvchi ijtimoiy identifikatsiya, ijtimoiy persepsiya, ijtimoiy adaptatsiya, ijtimoiy refleksiya va altruizm kabi ijtimoiy-psixologik omillar, tibbiyot xodimlari sotsial-psixologik kompetentligini belgilovchi "sotsial intuitsiya", "sotsial xotira", "sotsial voqelikni bashorat qila olish" kabi kognitiv, "sotsial ifodalilik", "birgalikda qayg'urish", "o'z-o'zini tartibga solish" singari emotsional hamda "sotsial idrok", "sotsial o'zaro ta'sirlashuv", "sotsial moslashuvchanlik" kabi xulqiy komponentlari, tibbiyot xodimlari sotsial-psixologik kompetentligi tarkibiga kiruvchi kommunikativ (insonlarni tushunish, vaziyatlarni tushunish, uddaburonlik, axloqiy ustanovkalar, muvaffaqiyatga erishganlik motivatsiyasi, emotsional barqarorlik, imidj, sotsial-psixologik kompetentlik, verbal kompetentlik, operativ sotsial-psixologik kompetentlik, egokompetentlik, ishonchlilik, barqaror insoniy munosabatlar), emotsional (emotsional bilimdonlik, o'z emotsiyasini boshqarish, o'z-o'zini rag'batlantirish, empatiya, o'zga insonlarning kechinmalarini sezish), adekvat muloqotchanlik (muloqot ishtirokchisining hissiyoti, fikri va niyatlarini tushunish, noverbal muloqot harakatlarini tushunish, verbal muloqot harakatlarini tushunish, shaxslararo o'zaro ta'sirlashuvni tahlil etish) komponentlar o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlik ko'rsatkichlari, tibbiyot xodimlaridagi sotsial-psixologik kompetentlik ko'rsatkichlarining namoyon etilishi va rivojlanishi muayyan darajada shaxs xususiyatlari (muloqotmandlik, hissiy barqarorlik, ijtimoiy dadillik, ijtimoiy yetuklik, o'ziga ishonish, o'zini nazorat qilish), faoliyat davomiyligi (besh yil, o'n yil) hamda gender xususiyatlari (erkak tibbiyot xodimlari, ayol tibbiyot xodimlari) bilan bog'liqligi, tibbiyot xodimlari sotsial-psixologik kompetentlik mexanizmlari (kommunikativ kompetentlik, verbal kompetentlik, empatiya, emotsional barqarorlik) psixodiagnostik, psixokorreksion, psixoprofilaktik yondashuvlar asosida takomillashtirilgan va asoslab berilgan.

Sh.Sh.Rustamov amaliyotshi psixologlar kasbiy kompetentligini rivojlantirishda matematik usullardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlarini tadqiq qilgan. Xususan, amaliyotshi psixologlardagi matematik savodxonlikning rivojlanganlik darajasi induktiv, deduktiv xulosa shiqarish ko'nikmalarini kognitiv, mantiqiy kompetentlik xususiyatlarini differensialashuviga ko'ra shakllantirilishi tufayli psixodiagnostik, psixokorreksion ishlar samaradorligini ta'minlovshi indikator ekanligi, amaliyotshi psixologlarning ma'lumotlarni qayta ishlash paketidan foydalanishi kontent-tahlil, natijalarini birlamshi guruhlash va talqin qilish ko'nikmalarining namoyon bo'lishi kreativ kompetentlik, divergent fikrlash omillarining integrativ ta'sirida matritsalar rangi bilan ishlash malakasini shakllantirilganligiga ko'ra yoshga oid differensial farqlarga bog'liqligi, kreativ fikrlashni rivojlanishini ta'minlovshi kognitiv omil ekanligi isbotlab berilgan.

G.Sh.Salomova madaniyatlararo kompetentlikning ijtimoiy-psixologik tahlili borasida ilmiy izlanishlar olib borib, uning sotsiologiyistik jihatlarini oshib bergan.

Ta'kidlash joizki, amaliy psixologiyada yuridik amaliyot ehtiyojlari uchun uning qo'llanilishi asosan jinoiy jarayon ishtirokchilari ko'rsatmalarining haqiqiylikni aniqlash metodikalarini ishlab chiqish uchun qo'llanilgan. T.V.Saxnova yozishicha, bir tomondan bu qonunbuzar shaxsini o'rganib chiqishga e'tibor kuchayishidan darak bergan (ilgari u faqat qonunbuzarning o'zini o'rganilishida to'xtalgan), bu esa o'z navbatida, obyektiv va subyektiv tomonlarni inobatga olgan holda, sodir etilgan qonunbuzarlikka aniq va to'g'ri baho berishga imkon bergan. Boshqa tomondan, jarayon ishtirokchilarining ko'rsatmalarini haqiqiy ekanligini isbotlash uchun, sud psixolog eksperti sud yoki tergov jarayonida berilgan ma'lumotlar qay darajada haqiqiy ekanligini aniqlash bo'yicha vazifani o'z zimmasiga yuklatadi.

T.V.Saxnova yondashuvlarning tipik misollarini keltiradi, ular haqiqatni aniqlash ekspertizasi doirasida shaxsga tashxis qo'yish uchun qo'llanilgan. Respondentning erkin hikoyasi (o'zi bilan sodir bo'lgan holat yoki hodisa to'g'risida bildirgan fikrlari) va ekspert bergan savollarning javoblari asosida, ob'ektiv u yoki bu shaxs tipi bilan shartlangan, yolg'onchilik belgilari mavjudligi (yoki mavjud emasligi) haqida xulosa qilinadi. Taxmin qilinishicha, sovuqqon, xo'mraygan va yopiq odam oldindan uylab qo'ygan yolg'onni aytishga tayyor bo'lishadi. Shuning uchun u bergan ko'rsatmalar ahamiyatli emas. Bajarilmagan istak-xohishlar majmui mavjud bo'lgan shaxsning ko'rsatmalari ham to'la haqiqiy, deb tan olinmasligi mumkin, biroq boshqa sabablariga ko'ra: sub'ekt boshqalar nigohida o'z mavqeiga ega bo'lishi uchun, tilaklarini qiziq tarzda amalga oshiradi. Bu turdagi ekspertizalar voyaga yetmagan guvohlarga nisbatan samaralidir. Bu borada shuni ta'kidlash joizki, o'sha paytda ishonchli, ilmiy asoslangan shaxsni tadqiq etish bo'yicha metodikalar ishlab chiqilmagan edi, shu tufayli ekspert vazifasini ob'ektiv tarzda hal etish imkoni bo'lmagan [3].

O'rganish jarayonida keltirilgan vajlarning haqiqiylikni aniqlash ekspertizaning asosiy kamchiligi bundan iborat bo'lmagan. Ko'rsatmalarning haqiqiylikni haqida savolga javob berayotganda, sud psixolog eksperti o'zining maxsus bilimlari chegarasidan, jarayondan tashqari, o'z vakolati doirasidan chiqib ketgan va sud vakolati chegaralariga kirgan. Rivojlanishining birinchi bosqichida sud psixologik ekspertizasi imkoniyatlariga vakolatidan ortiqcha baho berish, ehtimol qonuniydir, chunki amaliy psixologiya darajasi yuridik amaliyot ehtiyojlaridan ochiq-oydin orqada qolgan edi. Bu esa o'z navbatida vazifalarni noto'g'ri, xato belgilashga va ularni yechish uchun vositalarni noadekvat tanlashga olib kelar edi.

Sud psixologik ekspertizaga huquqiy holatlarni aniqlash vakolati berilib, faqatgina ko'rsatmalar haqiqiylikni tekshirish emas, balki ularni isbotlash, qonunbuzarlikni sodir etgan shaxs hatti-harakatlarida aybdorlikni aniqlash vositasi sifatida mustahkamligini tekshirish ham kiritilganligini ko'rishimiz mumkin. Garchi bunga asos bo'lmasa ham, qandaydir ishonchsizlik haligacha ham oxirigacha bartaraf etilmagan. Aksincha, qonuniy sud ishida mukammalashib borayotgan amaliyotning, o'sib borayotgan ehtiyojlari sharoitida, zamonaviy psixologiya fanining imkoniyatlariga yetarlicha baho bera olmaslik o'rinlidir.

Olimlarning jiddiy tadqiqot ishlari (xususan, A.R.Luriya, M.M.Kochenov, A.R.Ratinov, V.L.Vasilev, V.F.Pirojkov, A.V.Dulov, V.F.Yengalichev, S.S.Shipshin va boshqalarning) jinoiy va fuqarolik ishlari bo'yicha sud jarayonlarining maqsadlariga nisbatan sifatli darajada psixologik vazifalarni qo'yish va hal etish imkonini beradi.

Sodir bo'lgan jinoyatni tergov qilish jarayonida, shuningdek uni sud muhokamasida tekshiruv vaqtida ish uchun ahamiyatli bo'lgan qator holatlar yuzasidan maxsus bilim, ya'ni fan, texnika, san'at yoki kasbni qo'llab, tekshiruv o'tkazish va shuning asosida tegishli ma'lumotlarni olish zarur bo'ladi. Bunday tekshiruvlar maxsus jihozlangan laboratoriya va ilmiy-tekshirish muassasalarida maxsus bilimga ega bo'lgan mutaxassislar tomonidan o'tkaziladi.

Hozirgi vaqtda sud psixologik ekspertiza nazariyasida, mavjud bo'lgan hal etilmagan muammolarga qaramay, yetarli darajada ilmiy vositalar mavjud. Ular yuridik faoliyatning turli sohalarida amaliy vazifalarni hal etish uchun psixologiya fanining yutuqlaridan foydalanish imkonini beradi.

Ekspert oldiga qo'yilgan savollar va uning bergan xulosasi ekspertning maxsus bilimlari doirasidan tashqari chiqishi mumkin emas.

Ekspertizani ushbu Kodeksda belgilangan tartibga xilof ravishda o'tkaziladigan tekshiruv bilan almashtirishga yo'l qo'yilmaydi. Idoraviy tekshiruv xulosasi, taftish hujjatlari, mutaxassislar maslahati ekspertiza o'tkazish zaruratini istisno etmaydi", - deyilgan. Umuman olganda, sud psixolog ekspertining sudga doir psixologik ekspertizasi yuzasidan vakolatlari to'g'risidagi yetarli darajada ma'lumotga ega bo'lishi sifatli sudga oid psixologik ekspertizalarni o'tkazish uchun juda muhimdir.

Natijalar. Endi bevosita nazorat tajribadan keyin sud psixolog eksperti ijtimoiy-psixologik kompetentligi va emotsional intellekti o'rtasidagi korrelyatsion bog'lanishlar tahliliga o'tamiz.

Besh yilgacha ish stajiga ega bo'lgan sud psixolog ekspertlari ijtimoiy-psixologik kompetentligi bilan emotsional intellekti umumiy ko'rsatkichlari orasidagi korrelyatsion bog'lanish natijalari (n=41, nazorat tajribadan keyin)

Shklalar	Emotsional intellekt (N.Xoll metodikasi bo'yicha)				
	Emotsional bilimdonlik	O'z emotsiyasini boshqarish	O'zini-o'zi rag'batlantirish	Empatiya	O'zga insonlarning kechinmalarini sezish
Insonlarni tushunish	0,638**	-0,080	0,304	0,482*	0,639**
Vaziyatlarni tushunish	0,692**	0,507*	0,263	-0,103	0,706**
Uddaburonlik	0,220	0,049	0,098	0,203	0,276
Axloqiy ustanovkalar	0,259	0,604*	0,502	0,703**	0,091
Muvaffaqiyatga erishganlik motivatsiyasi	0,572*	-0,036	0,508*	0,402	0,506*
Emotsional barqarorlik	0,302	-0,123	0,096	0,208	0,341
Imidj	0,403*	0,635*	0,506*	0,108	0,631*
Sotsial psixologik kompetentlik	0,603**	0,528*	0,654*	0,100	0,709**
Verbal kompetentlik	0,489*	-0,032	0,482	0,282	0,509*
Operativ ijtimoiy-psixologik kompetentlik	0,422	0,573*	0,681**	0,512*	0,444
Ego kompetentlik	-0,090	0,353*	-0,098	0,622	-0,068
Kommunikativ kompetentlik	-0,108	0,516*	0,621*	-0,011	-0,091
Ishonchlilik	-0,101	0,262	0,013	0,746**	-0,101
Barqaror insoniy munosabatlar	0,009	-0,024	-0,063	0,712**	0,012
Shaxslilik kommunikativ imkoniyati	0,603*	0,082	0,096	0,701*	0,625*

Izoh: * $r \leq 0,05$, ** $r \leq 0,01$

Olib borilgan trening mashg'uloti natijasida aniqlovchi tajribada qo'lga kiritilgan natijalarning ijobiy tomonga o'sganligini ko'rishimiz mumkin. Nazorat tajribasidan olingan ma'lumotardan ko'rinib turibdiki, sud psixolog ekspertlarining emotsional intellekti bilan ijtimoiy-psixologik kompetentlik ko'rsatkichlarining ijobiy shakllanayotganligini belgilovchi bir qancha statistik ahamiyatga ega bo'lgan alomatlar o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlikda o'z aksini topgan. Besh yilgacha ish stajiga ega bo'lgan sud psixolog ekspertlaridagi bunday ijtimoiy-psixologik imkoniyatning mavjudligi kasbiy faoliyatni to'g'ri tashkil qiluvchi omillardan biri sifatida xizmat qiladi. Natijada sud psixolog ekspertlari ekspertiza jarayonida vujudga kelishi mumkin bo'lgan turli nizoli holatlar va o'zaro ziddiyatlarni bartaraf etish qobiliyatiga ega bo'lishni biladilar.

Yuqoridagi jadvaldan bilishimiz mumkinki, besh yilgacha ish stajiga ega bo'lgan sud psixolog ekspertlarining ijtimoiy-psixologik kompetentligi bilan emotsional intellektini o'zaro bog'lovchi jihatlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ularda insonlarni tushunish bilan o'zga insonlarning kechinmalarini sezish ($r=0,639$, $p \leq 0,01$) va emotsional bilimdonlik ($r=0,638$, $p \leq 0,01$) bilan yuqori ijobiy korrelyatsiya bergan bo'lsa, o'z emotsiyasini boshqarish ($r=-0,080$, $p \leq 0,01$) shkalasi bilan salbiy, vaziyatlarni tushunish o'zga insonlarning kechinmalarini sezish ($r=0,706$, $p \leq 0,01$), emotsional bilimdonlik ($r=0,692$, $p \leq 0,01$) bilan yuqori ijobiy, empatiya ($r=-0,103$, $p \leq 0,01$) bilan salbiy, axloqiy ustanovkalar empatiya ($r=0,703$, $p \leq 0,01$) o'z emotsiyasini boshqarish ($r=0,604$, $p \leq 0,05$) bilan yuqori ijobiy, muvaffaqiyatga erishganlik motivatsiyasi emotsional bilimdonlik ($r=0,572$, $p \leq 0,05$) bilan yuqori ijobiy, o'z emotsiyasini boshqarish ($r=-0,036$) bilan salbiy, emotsional barqarorlik o'z emotsiyasini boshqarish ($r=-0,019$) bilan salbiy, verbal

198 kompetentlik o'zga insonlarning kechinmalarini sezish ($r=0,509$, $p \leq 0,05$) bilan yuqori ijobiy, o'z emotsiyasini boshqarish ($r=-0,032$) bilan salbiy, ego kompetentlik, kommunikativ kompetentlik uchta, ishonchlilik va barqaror insoniy munosabatlar ikkita shkala bilan salbiy korrelyatsiya namoyon qilgan bo'sa, uddaburonlik, axloqiy ustanovkalar, imidj, sotsial psixologik kompetentlik, operativ ijtimoiy-psixologik kompetentlik va shaxslilik kommunikativ imkoniyati barcha emotsional intellekt shkalalari bilan ijobiy korrelyatsion bog'liklik kuzatilganligi qo'llanilgan psixotexnikalarning samarali ta'siri ostida rivojlanganligidan dalolat beradi va bu holat sifati sud psixologik ekspertizalarni amalga oshirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi (1-jadval).

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha o'quv modulini amalda qo'llash natijasida qator samaradorlikka erishildi, deyish mumkin. Dissertatsion tadqiqotimizning samaradorligini aniqlash uchun qayta diagnostik tadqiqot ishlarini amalga oshirish natijasida olingan ma'lumotlar tahlili o'quv moduligacha va undan keyingi holat bo'yicha o'rtacha miqdoriy ko'rsatkichlar diapazonida qiyosiy jihatdan taqqoslandi. Bu esa sud psixolog eksperti ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillariga aloqador bo'lgan kasbiy kompetentlikning o'ziga xos tarzda o'zgarganligini ko'rsatadi. O'quv modulida sud psixolog eksperti kasbiy kompetentligini ta'minlovchi sohaga oid qonun va qonun osti hujjatlari yuzasidan huquqiy, hamda psixodiagnostik ishlarni qo'llay olish bo'yicha bilimdonligini oshirish nazarda tutilgan. Buni barcha sud psixolog ekspertlarining o'quv modulini qo'llashdan keyingi natijalari ham tasdiqlaydi (2-jadval, 1-rasm).

2-jadval

Sud psixolog eksperti kasbiy kompetentligi namoyon etilishining qiyosiy tahlili (ijtimoiy psixologik so'rovnoma asosida)

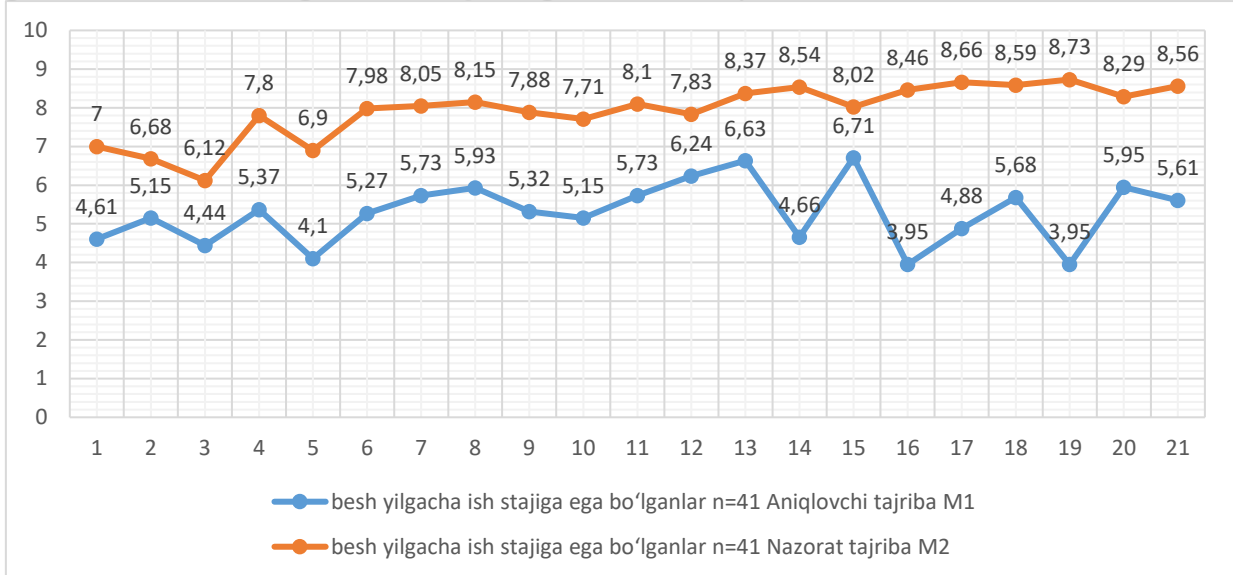
Savollar	besh yilgacha ish stajiga ega bo'lganlar $n_1=41$				O'sish farqi M	besh yildan ortiq ish stajiga ega bo'lganlar $n_2=61$				O'sish farqi M
	Aniqlovchi tajriba		Nazorat tajriba			Aniqlovchi tajriba		Nazorat tajriba		
	M_1	S	M_2	S		M_1	S	M_2	S	
1	4,61	2,17	7,00	2,04	2,39	6,34	2,19	8,23	1,27	1,89
2	5,15	2,34	6,68	2,32	2,24	6,20	2,37	8,69	1,72	2,49
3	4,44	2,43	6,12	2,64	1,68	6,43	2,28	8,30	1,58	1,87
4	5,37	3,42	7,80	3,09	2,43	7,28	2,92	8,69	2,19	1,41
5	4,10	2,03	6,90	2,41	2,80	6,61	2,30	8,57	1,12	1,96
6	5,27	2,74	7,98	2,20	2,71	6,16	2,29	8,75	1,39	2,59
7	5,73	2,31	8,05	2,05	2,32	6,87	2,16	8,92	1,33	2,05
8	5,93	2,25	8,15	1,97	2,22	6,49	2,12	8,62	1,56	2,13
9	5,32	2,71	7,88	2,40	2,56	6,20	2,25	8,87	1,12	2,67
10	5,15	2,42	7,71	2,47	2,56	6,00	2,14	9,00	1,25	3,00
11	5,73	2,30	8,10	2,07	2,37	6,38	2,49	8,26	2,42	1,88
12	6,24	2,42	7,83	2,08	1,59	6,84	2,23	9,13	1,27	2,29
13	6,63	1,93	8,37	2,03	1,74	6,13	2,28	8,98	1,50	2,85
14	4,66	2,34	8,54	2,19	3,88	5,74	2,45	8,98	1,52	3,24
15	6,71	1,95	8,02	2,33	1,31	6,93	2,00	8,90	1,49	1,97
16	3,95	2,02	8,46	2,20	4,51	6,05	2,25	7,70	1,80	1,65
17	4,88	2,29	8,66	1,97	3,78	7,02	2,19	9,21	1,29	2,19
18	5,68	2,39	8,59	2,04	2,91	7,08	2,47	9,36	1,13	2,28
19	3,95	2,32	8,73	1,90	4,78	6,30	2,64	9,18	1,36	2,88
20	5,95	2,27	8,29	2,03	2,34	6,85	2,23	9,21	0,90	2,36
21	5,61	2,27	8,56	1,73	2,95	6,44	2,25	9,10	1,11	2,66

Izoh:

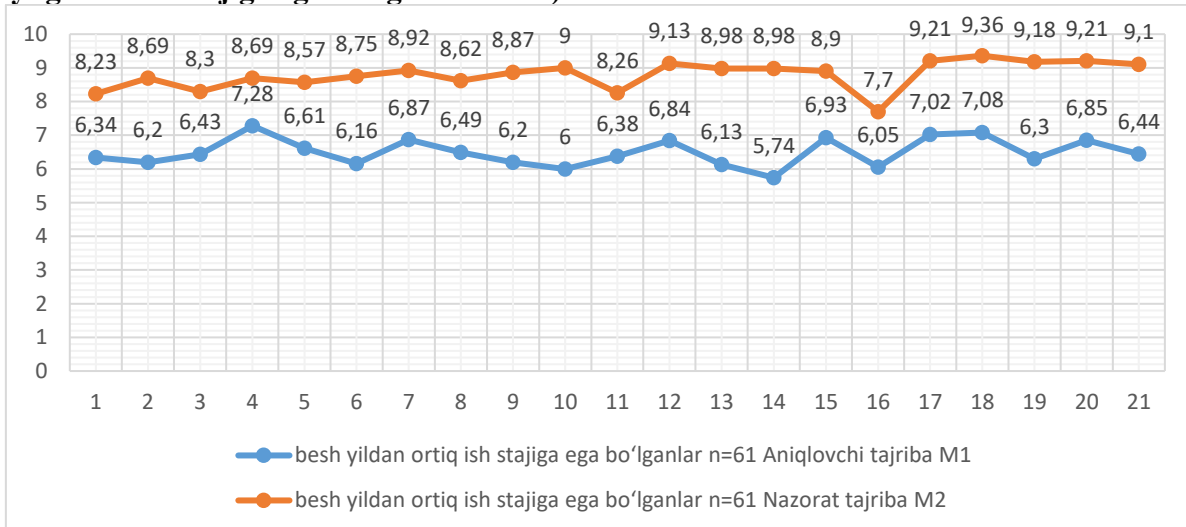
M – o'rtacha qiymat

S – standart xatolik

Yuqoridagi jadvaldan ham ko‘rinib turibdiki, o‘quv moduli qo‘llanilishdan oldingi ko‘rsatkichlar bilan o‘quv modulini o‘zlashtirgandan so‘ng besh yilgacha va besh yildan ortiq ish stajiga ega bo‘lgan sud psixolog ekspertlarida barcha ko‘rsatkichlarga o‘shirish kuzatildi (*aniqlovchi tajriba o‘rtacha ko‘rsatkich M_1 3,95 dan 6,71 gacha standart og‘ish $S=0,80$ ga teng holatda namoyon bo‘lgan bo‘lsa, nazorat tajribada esa o‘rtacha ko‘rsatkich M_2 6,12 dan 8,73 oralig‘ida o‘shirishga erishilib, standart og‘ish $S=0,70$ ga teng holatda namoyon bo‘ldi*).

1-rasm Sud psixolog eksperti kasbiy kompetentligi namoyon etilishining qiyosiy tahlili (besh yilgacha ish stajiga ega bo‘lganlar n=41)

2-rasm. Sud psixolog eksperti kasbiy kompetentligi namoyon etilishining qiyosiy tahlili (besh yildan ortiq ish stajiga ega bo‘lganlar n=61)

Besh yilgacha ish stajiga ega bo‘lgan sud psixolog ekspertlarida ayniqsa Respondentning ish uchun ahamiyatli bo‘lgan holatlarni idrok qila olishini baholash usullarini qo‘llay olishi ($M_1=6,30$ dan $M_2=9,18$ gacha, o‘shirish $M=2,88$), xulosa berishning iloji yo‘qligi to‘g‘risidagi hujjat tayyorlash bo‘yicha ($M_1=3,95$ dan $M_2=8,46$ gacha, o‘shirish $M=4,51$), sud ekspertizasini o‘tkazish asoslari va muddatlarini tushuntirishga doir bilimi ($M_1=4,66$ dan $M_2=8,54$ gacha, o‘shirish $M=3,88$) kabilarda ko‘rsatkichlarda yuqori darajadagi o‘shirishga erishilgan.

Besh yildan ortiq ish stajiga ega bo‘lgan sud psixolog ekspertlarida ayniqsa, respondentning ish uchun ahamiyatli bo‘lgan holatlarni idrok qila olishini baholash usullarini qo‘llay olishi ($M_1=3,95$ dan $M_2=8,73$ gacha, o‘shirish $M=4,78$), sud ekspertlarining malakasini va huquqiy bilimlarini oshirish bo‘yicha ($M_1=6,00$ dan $M_2=9,00$ gacha, o‘shirish $M=3,00$), sud ekspertizasini o‘tkazish asoslari va muddatlarini tushuntirish doir bilimi ($M_1=5,74$ dan $M_2=8,98$ gacha, o‘shirish $M=3,24$) kabilarda ko‘rsatkichlarda yuqori darajadagi o‘shirishga erishilgan (*aniqlovchi tajriba o‘rtacha*

200 ko'rsatkich M_1 5,74 dan 7,28 gacha, standart og'ish $S-0,41$ ga teng holatda namoyon bo'lgan bo'lsa, nazorat tajribada esa o'rtacha ko'rsatkich M_2 6,12 dan 8,79 oralig'ida o'sishga erishildi. Standart og'ish $S-0,41$ ga teng holatda namoyon bo'ldi) (3.1.6-jadval, 7-rasm).

Yuqoridagi natijalarga tayangan holda shuni qayt etish mumkinki, "Sud psixolog eksperti kasbiy kompetentligi o'quv moduli"ni qo'llash asosida sud psixolog eksperti ijtimoiy-psixologik kompetentligini rivojlantirishda ularning kasbiy kompetentlik bilan ijobiy aloqadorlikda to'g'ri proporsionalligi, malaka va kasbiy bilimdonligiga ko'ra sifatli sud psixologik ekspertizalarni o'tkazish uchun ustivor xarakterga ega ekanligi isbotlandi.

Umuman olganda, sud psixolog eksperti kasbiy kompetentligi ko'rsatkichining o'sishi bilan ularning ijtimoiy-psixologik kompetentligi yuqori bo'lishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Shaxsning kasbiy rivojlanishi bilan bog'liq ravishda yuzaga keladigan psixologik xususiyatlarni rivojlantirishga qaratilgan psixotexnika, hamda o'quv modulining samaradorligini baholashda aniqlovchi va nazorat tajribalaridan olingan natijalarning tahlillariga asoslanib, qolaversa, sud psixolog ekspertlarining ijtimoiy-psixologik kompetentligini rivojlantirish dasturi va uni sud psixolog ekspertlarining kasbiy faoliyatiga ta'siri natijasini tadqiq qilish bo'yicha quyidagilar aniqlandi:

1. Ijtimoiy-psixologik va kasbiy kompetentlik sud psixolog ekspertining samarali faoliyat yuritishini ta'minlovchi sohaga oid bilim, ko'nikma va malakalari majmui sifatida sud psixolog ekspertining kasbiy faoliyatida ahamiyatli ekanligi aniqlandi.

2. Sud psixolog ekspertining kasbiy faoliyatida ijtimoiy-psixologik kompetentlikning namoyon etilishi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar professionallik darajasini takomillashuviga xizmat qilishi mumkin.

3. Sud psixolog ekspertining u yoki bu insonlar bilan o'zaro adekvat munosabatga kirisha olishi, xususan, sudga oid psixologik ekspertizalarda yuqori darajada muloqotmandligi, muloqot vaziyatlarini tahlil etuvchanlik, suhbatdoshning xulq-atvori, hatti-harakatlari, ruhiy kechinmalariga nisbatan adekvat sezuvchanlik va turli xil vaziyatlarga nisbatan muayyan darajada moslashuvchanlik sifatlarining namoyon etilishi bilan xarakterlanadi.

4. Sud psixolog ekspertlarining ijtimoiy-psixologik kompetentligining namoyon etilishi, har bir sud psixolog ekspertida o'ziga xos tarzda shakllangan kasbiy va kommunikativ kompetentlik kabi omillarga bevosita bog'liqligi ijtimoiy-psixologik kompetentlik, kasbiy faoliyati samaradorligini belgilashga va shaxs barkamolligini ta'minlashga xizmat qiladi.

5. Sud psixolog eksperti ijtimoiy-psixologik kompetentligi va kasbiy kompetentlik omillariga bog'liq ravishda namoyon bo'lishi sud psixologik ekspertizasini yuqori samaradorlik asosida tashkil qilish va uni o'tkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

6. Sud psixolog ekspertining sud psixologik ekspertizalarni belgilangan me'yorlar asosida tashkil qilishi va uni o'tkazishi ularning sohaga oid bilimdonligiga bevosita bog'liq. Shu nuqtai nazardan sohaga oid tushunchalar haqida bilimga ega bo'lishi va uni amaliyotga qo'llay olishi imkoniyatlarini baholash orqali ularning ijtimoiy-psixologik kompetentligini aniqlash imkoniyati yaratildi.

7. Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha o'quv modulini amalda qo'llash natijasida qator samaradorlikka erishildi, sud psixolog eksperti ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillariga bog'liq bo'lgan kasbiy kompetentlikning yuqori diapazonda ko'tarilganligini ko'rsatadi. O'quv modulida sud psixolog eksperti kasbiy kompetentligini ta'minlovchi sohaga tegishli bo'lgan me'yoriy hujjatlar bo'yicha savodxonligi, shuningdek psixodiagnostik ishlarni amalga qo'llay olishi, sudga oid psixologik ekspertisasi xulosasini sifatli tarzda rasmiylashtirish bo'yicha bilimdonligini oshirishga erishildi.

8. Sud psixologik ekspertisasi ishlarida faoliyat olib boradigan ekspertlarning ijtimoiy-psixologik kompetentligi omillarini namoyon etilishi va rivojlanishi masalasini chuqurroq tahlil qilish uchun kelgusida ijtimoiy-psixologik kompetentlikning sud psixolog eksperti sifatidagi faoliyatiga tayyorlik darajasi bilan bog'liqlik tomonlarini tadqiq etish maqsadga muvofiq.

1. Golniiz G., Schulz-Wulf G. Rhythmisches psychomotorische Musiktherapie. Yena, 2004.- 112 p.
2. Glassman A. H., Shapiro P.A., Depression and the course of coronary artery disease. Am J Psychiatry. 1998. – P. 4-11.
3. Gmott H.G. between Parent and Children. N.Y., 2003. P – 219.
4. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. O`smirlarda ekstremal vaziyatlarda psixologik himoya mexanizmlarini shakllantirish. Monografiya. "Buxoro viloyat bosmaxonasi MChJ" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 160.
5. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. [Psychodiagnostics](#). O`quv qo`llanma. "Turon zamin ziyo" nashriyoti. Toshkent 2014. -B. 298.
6. Olimov L.Ya. [Psixodiagnostika va psixometrika asoslari](#). Darslik. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 747.
7. Olimov L.Ya. [Umumiy psixodiagnostika](#). "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2020. -B. 1103.
8. Olimov L.Ya., Maxmudova Z.M.. [Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. o`quv qo`llanma](#). "Turon zamin ziyo" nashriyoti. T. 2020. -B. 820.
9. Olimov L.Ya., Nazarov A.M.. [Xulqi o`gishgan bolalar psixologiyasi](#). O`quv qo`llanma. "Tafakkur avlodi" nashriyoti. Buxoro. 2020. -B. 490.
10. Olimov L.Ya., Maxmudova Z.M. [O`smirlarda psixologik himoya mexanizmlarining namoyon bo`lishining o`ziga xosligi](#). Psixologiya ilmiy jurnali. 2021 yil, 4 son 103-112 b.
11. Olimov L.Ya., Maxmudova Z.M. Psixologicheskie mexanizmi deviantnogo povedeniya. Psixologiya XXI veka. Yaroslavl., 2020. –S. 125-127.
12. Olimov L.Ya., Maxmudova Z.M. [Stressli vaziyatlarda psixologik himoya mexanizmlari va koping xulq-atvor namoyon bo`lishining ijtimoiy psixologik xususiyatlari](#). Psixologiya. Uchrediteli: Buxarskiy gosudarstvenniy universitet, 31-38.
13. Olimov L.Ya., Maxmudova Z.M. [Stressli vaziyatlarda psixologik himoya mexanizmlari va koping xulq-atvor namoyon bo`lishining ijtimoiy psixologik xususiyatlari: stressli vaziyatlarda psixologik himoya mexanizmlari](#). Psixologiya ilmiy jurnali. 2020 yil, 4 son 109-115 b.
14. Plutchik R., Kellermann H., Conte H.R. A structural theory of ego defences and emotions // Isard C. E. (ed.) Emotions in personality and psychopathology. N.Y.: Plenum, 1979. – P. 229-257.
15. Pratt L.A. Ford D.E., Crum R.M., et al. [Depression](#), psychotropic medication, and risk of myocardial infarction: prospective data from Baltimore ECA follow-up. Circulation 1996; 94:3123-3129.
16. Reynolds C.K., Gutkin T.B. School Psychology: Essentials of theory and Practice – IV.V., 1984.
17. Satir V. The new peoplemaking. – California: Science and Behavior Books, Inc., Mountain View, 2003. - 400 p.

Buxoro davlat universiteti muassisligidagi
“PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA”
xalqaro ilmiy-metodik jurnali
barcha ta’lim muassasalarini
hamkorlikka chorlaydi.

“PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA” xalqaro ilmiy-metodik jurnalida o‘zbek, rus, ingliz tillarida maqolalar chop etiladi.

Manzilimiz: Buxoro shahri, M.Iqbol ko‘chasi 11-uy
Buxoro davlat universiteti

Tahririyat rekvizitlari:

«Садриддин Салим Бухорий» МЧЖ
 Манзил: Бухоро, Муҳаммад Иқбола кўчаси, 11
 Р/с 20208000104858465002
 Бухоро шаҳри Ҳамкорбанк МФО 00966
 ИНН 301637939 ОКНХ 87100

<p>PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA</p> <p>Xalqaro ilmiy-metodik jurnal</p> <p>2023-yil 5-son (7)</p> <p>2022-yil avgust oyidan chiqa boshlagan.</p> <p>Нашр индекси: 1397</p>	<p>Buxoro davlat universiteti nashri</p> <p>Jurnal davlat va nodavlat oliy o‘quv yurtlarining professor-o‘qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilar, ilmiy xodimlar, magistrantlar, talabalar, kasb-hunar maktablari hamda maktab o‘qituvchilari, shuningdek, keng ommaga mo‘ljallangan.</p> <p>Jurnalda nazariy, ilmiy-metodik, muammoli maqolalar, fan va texnikaga oid yangiliklar, turli xabarlar chop etiladi.</p> <p>Nashr uchun mas’ul: Alijon HAMROYEV. Musahhih: Muhiddin BAFAYEV.</p>	<p>Jurnal tahririyat kompyuterida sahifalandi. Chop etish sifati uchun bosmaxona javobgar.</p> <p>Bosishga ruxsat etildi 01.12.2023 Bosmaxonaga topshirish vaqti 07.11.2023 Qog‘oz bichimi: 60x84. 1/8 Tezkor bosma usulda bosildi. Shartli bosma tabog‘i – 27,0 Adadi – 100 nusxa Buyurtma № 670 Bahosi kelishilgan narxda.</p> <p>“Sadriddin Salim Buxoriy” MCHJ bosmaxonasida chop etildi. Bosmaxona manzili: Buxoro shahri M.Iqbol ko‘chasi 11-uy.</p>
--	--	--